

ประวัติพระศรีพนมมาศ การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์
การฟื้นฟูประวัติศาสตร์

โดย
กิติชัย พันธุ์

ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๒

ประวัติพระศรีพนมมาศจากวรรณกรรมพื้นบ้าน

อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

กิตติชัย พันธุ์

การเขียนประวัติบุคคลสำคัญส่วนใหญ่ใช้วิธีการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลที่นำมาศึกษาส่วนมากมักเป็นเอกสารประเภทต่าง ๆ เช่น บันทึกความทรงจำ จดหมายโต้ตอบ จดหมายเหตุ ข้อเขียน ผลงานของบุคคลนั้น และบทความหรือหนังสือที่ผู้อื่นเขียนเกี่ยวกับบุคคลนั้นหรือเล่าเกี่ยวกับบุคคลนั้น เป็นต้น

นอกจากจะใช้วิธีการศึกษาข้อมูลจากเอกสารดังกล่าวแล้ว การเขียนประวัติบุคคลสำคัญสามารถใช้วิธีการศึกษาข้อมูลจากคำบอกเล่าได้ ดังเช่นผลงานวิจัยของผู้เขียนเรื่องประวัติพระศรีพนมมาศจากวรรณกรรมพื้นบ้าน อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเป็นงานวิจัยในหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิบูลย์โลก โดยมีแนวคิดในการวิจัยที่ว่า ประวัติบุคคลสำคัญสามารถรวบรวมได้จากคำบอกเล่า ดังนั้นผู้เขียนจึงได้ศึกษาวิจัยประวัติบุคคลสำคัญของจังหวัดอุตรดิตถ์ คือพระศรีพนมมาศ ซึ่งเป็นนักปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยศึกษาข้อมูลจากคำบอกเล่า

พระศรีพนมมาศเป็นนายอำเภอคนแรกของอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ท่านได้รับการยกย่องเป็นบุคคลตัวอย่างของกระทรวงมหาดไทย โดยเป็นนักปกครอง นักการศึกษา และนักพัฒนา ที่มีความสามารถ มีอุดมการณ์ มีความวิริยะอุตสาหะ มีความคิดสร้างสรรค์ และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ได้สร้างผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองและอำเภอลับแลไว้มากมาย โดยผลงานด้านสาธารณูปโภค การชลประทาน การเกษตร การอุตสาหกรรม การศึกษา และการปกครอง เป็นต้น พระศรีพนมมาศเป็นผู้สร้างเมืองลับแล จากเมืองที่เป็นท้องดินทุรกันดาร ให้เป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์มาจนทุกวันนี้

เรื่องราวประวัติพระศรีพนมมาศจึง เป็นเรื่องน่าสนใจที่จะวิจัยศึกษา ประกอบกับผู้เขียนปฏิบัติราชการอยู่ที่วิทยาลัยครูอุตรดิตถ์มาเป็นเวลา 14 ปี (พ.ศ. 2529) มีความคุ้นเคยกับชาวบ้านและพื้นที่ในเขตอำเภอลับแลพอสมควร การเดินทางไปเก็บข้อมูลในสนามก็สะดวกและปลอดภัย ผู้เขียนจึงได้เลือกที่จะศึกษาวิจัยเรื่องนี้

ผลงานวิจัยเรื่องประวัติพระศรีพนมมาศจากวรรณกรรมพื้นบ้าน อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ผู้เขียนใช้วิธีการศึกษาข้อมูลจากวรรณกรรมพื้นบ้าน อำเภอลับแล ที่ชาวบ้านเล่าสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานและมีหลากหลายสำนวนด้วยกัน โดยใช้วิธีการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านตามแนวทางทฤษฎีประวัติศาสตร์ - การฟื้นฟูประวัติศาสตร์ (Historical Reconstruction) อันเป็นแนวทางหนึ่งในวิชาคติชนวิทยา (Folklore) มุ่งที่ฟื้นฟูเรื่องราวประวัติพระศรีพนมมาศจากวรรณกรรมพื้นบ้านส่วนต่าง ๆ เพื่อให้เกิดเป็นประวัติพระศรีพนมมาศที่มีความคล้ายคลึงกันมากที่สุดเท่าที่สามารถจะทำได้

แนวคิดของทฤษฎีประวัติศาสตร์ - การฟื้นฟูประวัติศาสตร์มีว่า ข้อมูลจากคำบอกเล่าที่รวบรวมขึ้นอย่างมีระบบ สามารถนำมาฟื้นฟูให้เห็นอดีตที่ผ่านไปนานมาแล้วต่าง ๆ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องประวัติพระศรีพนมมาศจากวรรณกรรมพื้นบ้านอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ผู้เขียนเห็นว่าเป็นเรื่องประวัติบุคคลสำคัญที่เล่าสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน มีเรื่องราวที่น่าสนใจเป็นอันมาก และยังมีคนรุ่นเก๋าคงจำเรื่องราวเล่าสืบทอดกันได้อยู่ นับวันผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะหมดไป หากไปเรื่องราวที่น่าสนใจจึงเช่นประวัติพระศรีพนมมาศนี้อาจจะสูญหายไป หรือเปลี่ยนแปลงจนไม่อาจปะติดปะต่อเป็นเรื่องราวมีสาระได้ การศึกษาวิจัยจึงมีความมุ่งหมายเพื่อฟื้นฟูประวัติพระศรีพนมมาศจากวรรณกรรมพื้นบ้าน อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

สำหรับวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลนี้ ผู้เขียนใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์สอบถามข้อมูลจากวิทยากร และเก็บรวบรวมข้อมูลในสนามเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือเมื่อผู้เขียนกำหนดที่จะศึกษาวิจัยเรื่องประวัติพระศรีพนมมาศจากวรรณกรรมพื้นบ้าน อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ และได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะศึกษาวิจัยแล้วในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2529 ผู้เขียนเดินทางไปสำรวจและศึกษาคณะวิทยากรผู้ให้ข้อมูลโดยไปพบกับผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือผู้นำท้องถิ่นในเขตอำเภอลับแลทั้ง 8 ตำบลได้แก่ ตำบลทุ่งยั้ง ตำบลไม้ด้อม ตำบลชัยชุมพล ตำบลฝายหลวง ตำบลแม่พูล ตำบลน่านกกก ตำบลตานแม่คำมัน และตำบลศรีพนมมาศ เพื่อขอทราบชื่อผู้สูงอายุ และหรือผู้ที่สามารถเล่าเรื่องราวประวัติพระศรีพนมมาศได้ เมื่อได้รายชื่อแล้วก็ไปติดต่อหาตามเป็นวิทยากร พร้อมทั้งขอให้เสนอแนะชื่อผู้ที่สามารถเล่าเรื่องราวประวัติพระศรีพนมมาศได้ให้ด้วย และเมื่อพิจารณาผู้ที่จะเป็นวิทยากรให้ข้อมูลแล้ว ได้วิทยากรจำนวน 11 คน ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้คือ วิทยากรผู้ให้ข้อมูลต้องเป็นผู้มีอายุไม่ต่ำกว่า 45 ปี ไม่จำกัดเพศ และเป็นผู้ที่อาศัยอยู่หรือเคยอาศัยอยู่ในอำเภอลับแล หรือไม่เคยอาศัยอยู่ในอำเภอลับแล แต่เป็นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลทางลักษณะวิชาเกี่ยวกับเรื่องราวประวัติพระศรีพนมมาศในเชิงวรรณกรรมพื้นบ้านได้

วิทยากรผู้ให้ข้อมูลทางลักษณะวิชาเกี่ยวกับเรื่องราวประวัติพระศรีพนมมาศจากวรรณกรรมพื้นบ้าน อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ มีจำนวนทั้งสิ้น 11 คน เป็นชาย 8 คน เป็นหญิง 3 คน อายุสูงสุดของวิทยากร 85 ปี และอายุต่ำสุด 50 ปี วิทยากรส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในอำเภอลับแลมาตั้งแต่กำเนิด และอาศัยอยู่ในเขตท้องที่ตำบลศรีพนมมาศ ตำบลชัยชุมพล ตำบลฝายหลวง และตำบลแม่พูล มีวิทยากร 2 คน อาศัยอยู่ในเขตตำบลท่าอิฐ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ เป็นผู้ที่เคยเข้าไปประกอบอาชีพหรือปฏิบัติงานในเขตอำเภอลับแลเป็นเวลาประมาณ 30 ปีกว่า และเป็นผู้ที่ราษฎรในอำเภอลับแลยกย่องนับถือให้เป็นผู้รู้เรื่องราวประวัติพระศรีพนมมาศมากเช่นเดียวกับวิทยากรท่านอื่นที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตอำเภอลับแล

วิทยากรผู้ให้ข้อมูลทั้ง 11 คนนั้นแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ วิทยากรหลักจำนวน 1 คน และวิทยากรตรวจสอบจำนวน 10 คน

วิทยากรหลัก หมายถึงผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวประวัติพระศรีพนมมาศ เพื่อใช้เป็นข้อมูลหลักในการศึกษาวิจัย

และ วิทยากรตรวจสอบ หมายถึงผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวประวัติพระศรีพนมมาศ เพื่อใช้เป็นข้อมูลตรวจสอบข้อมูลจากวิทยากรหลัก

ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2529 ผู้เขียนเริ่มเก็บข้อมูลในสนามจากวิทยากรโดยให้วิทยากรหลักเล่าเรื่องราวรายละเอียดเกี่ยวกับพระศรีพนมมาศเท่าที่จะสามารถเล่าได้ ให้ใจข้อมูลมากที่สุด และมีบันทึกด้วยเครื่องบันทึกเสียง เมื่อถอดข้อมูลจากแถบบันทึกเสียง ออกเป็นลายลักษณ์อักษร ปรากฏว่าใจข้อมูลมีความยาวประมาณ 35 หน้ากระดาษพิมพ์ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวชีวิตในปฐมวัย การศึกษา ครอบครัว อุปนิสัย การทำงาน การรับราชการ และผลงานของพระศรีพนมมาศ

ผู้เขียนศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวประวัติพระศรีพนมมาศที่ได้จากวิทยากรหลักโดยแยกข้อมูลออกเป็นแก่นเรื่อง สำหรับใช้เป็นข้อมูลหลักในการฟื้นฟูประวัติพระศรีพนมมาศ นอกจากข้อมูลที่เป็นแก่นเรื่องแล้ว ผู้เขียนยังได้ศึกษาข้อมูลที่เป็นบริบทอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นส่วนประกอบในการฟื้นฟูประวัติพระศรีพนมมาศให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้ข้อมูลที่เป็นรายละเอียดเกี่ยวกับพระศรีพนมมาศซึ่งผู้เขียนศึกษาวิจัยจึง แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

ข้อมูลที่เป็นเนื้อหาเชิงแก่นเรื่อง หมายถึงข้อมูลซึ่งเป็นจุดสำคัญของเรื่องที่เป็นพฤติกรรมหรือเหตุการณ์หนึ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้าน จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับรายละเอียดพระศรีพนมมาศจากวิทยากรหลักใจข้อมูลที่ เป็นเนื้อหาเชิงแก่นเรื่อง 80 เรื่อง

และข้อมูลที่เป็นเนื้อหาเชิงปริบท หมายถึง ข้อมูลที่ไม่ใช่จุดสำคัญของเรื่อง เป็นข้อมูลประกอบในการที่ประวัติพระศรีพนมมาศให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับรายละเอียดพระศรีพนมมาศจากวิทยากรหลัก ใ้ข้อมูลที่เป็นเนื้อหาเชิงปริบท 24 เรื่อง

ผู้เขียนได้จัดทำแบบสัมภาษณ์ถึงข้อมูลที่เป็นแก่นเรื่อง และข้อมูลที่เป็นปริบท กิ่งกล่าวแล้ว นำไปสัมภาษณ์สอบถามวิทยากรตรวจสอบทั้ง 10 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ข้อมูลที่เป็นแก่นเรื่อง และข้อมูลที่เป็นปริบทเหมือนกันทุกคน และบันทึกการสัมภาษณ์สอบถามลงในแถบบันทึกเสียงด้วย

ข้อมูลที่ไ้จากการสัมภาษณ์สอบถามวิทยากรตรวจสอบนั้นผู้เขียนใช้ข้อมูลที่เป็นเนื้อหาเชิงแก่นเรื่อง เป็นหลักในการที่ประวัติพระศรีพนมมาศ

เมื่อถอดข้อมูลจากแถบบันทึกเสียงที่บันทึกเสียงจากวิทยากรตรวจสอบทุกคนออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร นำรายละเอียดจากแก่นเรื่องทุกแก่นเรื่องของวิทยากรตรวจสอบมาเปรียบเทียบความคล้ายคลึงกัน และนำความคล้ายคลึงกันทั้งหมดที่ได้จากการเปรียบเทียบมาเป็นเนื้อหาในการที่ประวัติพระศรีพนมมาศ โดยพิจารณาจากเกณฑ์ดังต่อไปนี้

ถ้าจำนวนวิทยากรตรวจสอบที่ให้รายละเอียดข้อมูลเกี่ยวกับพระศรีพนมมาศที่คล้ายคลึงกันถึงร้อยละ 90 ก็ให้นำรายละเอียดที่ได้เข้าไปเป็นเนื้อหาในการที่ประวัติพระศรีพนมมาศ

และถ้าจำนวนวิทยากรตรวจสอบที่ให้รายละเอียดข้อมูลเกี่ยวกับพระศรีพนมมาศที่คล้ายคลึงกันไม่ถึงร้อยละ 90 ก็จะไม่นำรายละเอียดที่ได้ไปเป็นเนื้อหาในการที่ประวัติพระศรีพนมมาศ

สำหรับรายละเอียดข้อมูลปริบทที่ได้จากการสัมภาษณ์สอบถามวิทยากรตรวจสอบนั้น ก็นำมาเปรียบเทียบหาความคล้ายคลึงกัน และนำความคล้ายคลึงกัน

ทั้งหมดที่ได้จากการเปรียบเทียบมาเป็นเนื้อหาในการที่ประวัติพระศรีพนมมาศด้วย โดยพิจารณาจากเกณฑ์เช่นเดียวกันกับรายละเอียดข้อมูลที่เป็นแก่นเรื่อง

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้เขียนเสนอการเปรียบเทียบรายละเอียดเกี่ยวกับพระศรีพนมมาศตามวิธีการดังกล่าวไว้แล้วข้างต้นในรูปของตาราง โดยแยกเป็นตารางแสดงจำนวนและรายละเอียดของวิทยากรตรวจสอบที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระศรีพนมมาศที่เป็นเนื้อหาเชิงแก่นเรื่อง กับตารางแสดงจำนวนและรายละเอียดของวิทยากรตรวจสอบที่ให้รายละเอียดข้อมูลเกี่ยวกับพระศรีพนมมาศที่เป็นเนื้อหาเชิงปริบท

และจากการเปรียบเทียบรายละเอียดข้อมูลเกี่ยวกับพระศรีพนมมาศผู้เขียนได้สังเคราะห์ประวัติพระศรีพนมมาศจากถ้อยคำเหล่านี้เป็นลายลักษณ์อักษรดังนี้

พระศรีพนมมาศเกิดที่บ้านบางกระไค อำเภอลำแต จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อปี พ.ศ. 2404 มีชื่อเดิมเป็นไทยว่าทองอิน ชื่อเดิมเป็นจีนว่าฮินหยก บิดาเป็นคนจีนชื่อคำตี้ แซ่ตัน มีอาชีพเป็นนายอาคารสุรา มารดาชื่อนิ่ม ภูมิลำเนาเดิมของบิดามารดาอยู่ที่อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ขณะยังเยาว์บิดามารดายกให้เป็นบุตรบุญธรรมของหลวงพ่อน้อยวัดป่าข้างนอก พระศรีพนมมาศเป็นบุตรคนโต มีน้องห้าคน ชื่อฮินสูหรือบุญมี มอญ จันทร บำป และฮินเต็ง ตามลำดับ น้องคนแรกและคนสุดท้องเป็นชาย พระศรีพนมมาศก็ศึกษาเล่าเรียนเริ่มแรกที่วัดป่าข้างนอกกับหลวงพ่อน้อยต่อมาได้ไปศึกษาเล่าเรียนที่วัดเจ้าโสมก้อวัดกับหลวงพ่อดั้น และอุปสมบทอยู่ที่วัดน้ำใสเป็นเวลา 2 พรรษา ฝึกออกมาช่วยบิดามารดาประกอบอาชีพ

พระศรีพนมมาศได้สมรสกับสตรีชาวลำแตชื่อตี้ แต่ไม่มีบุตรด้วยกัน ต่อมา มีภรรยาอีกหลายคน ชื่อพิง ผาด จ้าง และบุญมา ก็ไม่มีบุตรเหมือนกัน ด้วยเหตุที่ไม่มีบุตรจึงหาบุตรบุญธรรมและหลานมาอุปการะได้แก่ ขุนอ่าวไพฐวนิช (บุญ สีหะอ่าวไพ) หลวงนิคมเวชวิศิษฎ์ (นิคม เวชวิศิษฎ์) หลวงนิคมบรรณาเขต (เขียน สีหะอ่าวไพ) นายกฤษณ์ อินทโกศัย นายประวิตร ธรรมโกวิท นายบัวน อินทชัยศรี และนางสมสิน อินทชัยศรี เป็นต้น พระศรีพนมมาศอบรมสั่งสอนบุตร

บุญธรรมและหลานเพื่ออุปการะไว้ให้เป็นผู้รู้จักหน้าที่ของตนเอง มีกิริยามารยาทอันดีงาม มีความเคารพและเชื่อฟังผู้ใหญ่ และยังส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียนตามสมควร ผู้ที่ไม่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนจะถูกลงโทษ เช่นการหนีโรงเรียนท่านจะให้ทำป้ายกระดาน เขียนบอกความผิดแล้วผูกแขวนคอไปโรงเรียนเป็นเวลา 3 วัน เป็นการลงโทษให้อายผู้อื่นจะได้ไม่ประพฤติเช่นนั้นอีก ส่วนผู้ที่มีความตั้งใจและเรียนดีท่านจะสนับสนุนให้ได้รับการศึกษาในชั้นสูงขึ้น เช่น นายกฤษณ์ อินทโกทัย นายประวิตร ชรรณโกวิท และหลวงนิคมเวชวิศิษฎ์ ท่านส่งไปศึกษาเล่าเรียนที่กรุงเทพมหานคร ภายหลังได้รับราชการมีตำแหน่งหน้าที่การงานระดับสูง และเป็นที่รู้จักของกันทั่วไป

อาชีพเริ่มแรกของพระศรีพนมมาศคือหาบของขายในเขตท้องที่อำเภอ ลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ และอำเภอหาคะเสี้ยว (อำเภอศรีดิษนาลัย) จังหวัดสุโขทัย ของที่นำไปขายนั้นเป็นผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ต่อมาได้เป็นนายอาคารสุราษฎร์ที่โรงคัมภีร์ อำเภอหาคะเสี้ยวเป็นเวลาประมาณ 10 ปี แล้วกลับมาอยู่ที่อำเภอลับแล และฝึกสร้างความสำเร็จให้อำเภอลับแลซึ่งเป็นถิ่นฐานบ้านเกิด งานที่พัฒนาอันดีเยี่ยมแรกคือ การสร้างโรงเรียนราษฎรของตนเองขึ้นเป็นแห่งแรกในอำเภอลับแล เพราะเห็นว่าการศึกษาเป็นพื้นฐานของการพัฒนาคนและท้องถิ่น นอกจากนี้ยังชักชวนชาวอำเภอลับแลช่วยกันสร้างเหมืองฝายนอกเขื่อนเจ้าพระยาขึ้นสำหรับการเกษตร และสร้างถนนในอำเภอลับแลอีกหลายสาย โดยไม่ได้ใช้เงินของทางราชการ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสอำเภอลับแลในปี พ.ศ. 2444 พระองค์ทรงทราบเรื่องการสร้างเหมืองฝาย การสร้างถนนของนายทองอิน และความเป็นที่รักใคร่นับถือของราษฎร ทรงพอพระราชหฤทัยมากจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำทองอินเข้ารับราชการ แต่งตั้งบรรดาศักดิ์เป็นขุนพิศาลจิระกิจ ตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองลับแล และพระราชทานชื่อถนนฝายที่นายทองอินเป็นผู้นำขุดลับแลร่วมกันสร้างรับเสด็จว่า ถนนอินใจมี เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ระลึกถึงนายทองอินผู้มีน้ำใจ ในครั้งนั้นนายทองอินและชาวอำเภอลับแลได้ถวายการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างสมพระเกียรติ โดยจัดขบวนรับเสด็จมีขบวน

ช่าง แห่ปราสาทผึ้ง แห่บั้งไฟ และจัดพลับพลารับเสด็จที่ม่อนจำศีลซึ่งเป็นที่ตั้งที่
ว่าการเมืองลับและขณะนั้นด้วย ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนบรรดาศักดิ์
นายทองอินเป็นหลวงศรีพนมมาศ ตำแหน่งผู้ว่าราชการการเมืองลับแลในปี พ.ศ. 2447
เป็นพระศรีพนมมาศ ตำแหน่งนายอำเภอเมืองวิชัย และเป็นอำมาตย์ตรีพระศรี
พนมมาศ ตำแหน่งเกษมตรมณฑลพิษณุโลกตามลำดับ

นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสอำเภอ
ลับแลในปี พ.ศ. 2444 แล้ว ต่อมาภายหลังก็มีเจ้านายอีกหลายพระองค์เสด็จมา
อำเภอลับแลได้แก่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรบ ราชานุภาพเสด็จ
มาตรวจราชการ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในเวลานั้น
ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ได้
เสด็จมาอำเภอลับแลเพื่อทรงหังคืนเบ็ญชรมฤคนิในการสร้างฝายสมเด็จพระ
เปิดโรงเรียนที่พระศรีพนมมาศกับข้าราชการและราษฎรร่วมกันสร้างขึ้น ชื่อโรงเรียน
พนมมาศพิทยากร ซึ่งตั้งอยู่บริเวณม่อนสยามินทร์ ม่อนสยามินทร์นี้จักเป็นที่ตั้งพลับพลา
รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เสด็จประพาสเมืองลับแลในครั้งนี้
ด้วย

พระศรีพนมมาศถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2464
อายุได้ 60 ปี ถึงแก่กรรมเนื่องมาจากโรคเบาหวาน ภรรยาและญาติพี่น้องนำศพ
พระศรีพนมมาศบรรจุไว้ ณ ม่อนสยามินทร์เป็นเวลา 1 ปี เพื่อรอกำหนดวันพระ
ราชทานเพลิงศพ และได้รับพระราชทานเพลิงศพในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ.
2465 โดยพระกัลยาณวัชวิศิษฎ์ (เรียม กัลยาณมิตร) เป็นประธานจัดงาน ณ
พระราชวังบ้านพระศรีพนมมาศ งานจัดเจ้ควันเจ้กิ้น มีโรงน้ำชา โรงทานอาหาร
คาวและอาหารหวาน สำหรับอุทิศของพระศรีพนมมาศนั้นบรรจุเก็บไว้ ณ วัดม่อนปรางค์

พระศรีพนมมาศเป็นนักปกครอง นักการศึกษา และนักพัฒนาที่มีอุดมการณ์
มีความวิริยะอุกสาหะ มีความคิดสร้างสรรค์ และเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ท่านเป็น

ผู้สร้างเมืองลับแลจากทองดินสุรกันการให้เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์มาจทุกวันนี้ โดย
ท่านได้สร้างผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองและอำเภอลับแลไว้มากมาย ดังนี้

การคมนาคม พระศรีพนมมาศเริ่มงานสร้างถนนในอำเภอลับแลตั้งแต่
ท่านยังไม่ได้เข้ารับราชการ โดยได้รับความร่วมมือจากราษฎร แม้บางครั้งจะ
สร้างถนนเข้าไปในที่ดินของราษฎรก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี และมีค่าใช้จ่าย
เงินงบประมาณของทางราชการ เมื่อเป็นนายอำเภอลับแลแล้วพระศรีพนมมาศได้
สร้างถนนเพิ่มขึ้นอีกหลายสาย ทำให้ลับแลมีเส้นทางสัญจรไปมาได้สะดวกยิ่งขึ้น
ถนนที่พระศรีพนมมาศสร้างขึ้นนี้เป็นถนนดิน กว้างจะเป็นฟุต พอดีถึงฤดูฝนจะเป็น
หลุม บ่อ และโคลน แต่ก็นับว่าการคมนาคมสะดวกกว่าแต่ก่อน ถนนที่พระศรีพนมมาศ
สร้างเป็นสายแรกคือถนนอินใจมี จากตลาดบางโพธิ์ถึงเขาน้ำตก นอกจากนี้ยังมีถนน
สายสำคัญอีกหลายสายได้แก่ ถนนศรีพนมมาศ จากตลาดลับแลถึงพระแท่นศิลาอาสน์
และถนนบรมอาสน์ จากพระแท่นศิลาอาสน์ถึงตลาดทุ่งขี้ เป็นต้น

การชลประทาน พระศรีพนมมาศเริ่มงานสร้างเหมืองฝายทางด้านซ้ายจาก
ลำธารมาใช้สำหรับการเกษตรตั้งแต่ท่านยังไม่ได้เข้ารับราชการ การสร้างเหมือง
ฝายนี้ใช้วิธีขอความร่วมมือโดยเกณฑ์แรงงานจากราษฎร และมีค่าใช้จ่ายเงินงบประมาณ
ของทางราชการ ทุกคนต้องมาพร้อมกันที่ฝายตามเวลาที่ท่านกำหนด ถ้าผู้ใดมาถึง
ช้ากว่ากำหนดหรือขาดงาน ก็ต้องได้รับโทษหนักเบาตามสมควรแก่โทษานุโทษ
บางครั้งถึงกับลงโทษเช็ยก็มี พระศรีพนมมาศต้องควบคุมงานทุกหัว ภา เว้นตั้งแต่
เวลาประมาณ 4.00 น. และเป่าสังข์เป็นสัญญาณให้ราษฎรที่เตรียมตัวไปทำ
งาน จนได้รับสัญญาจากราษฎรในอำเภอลับแลว่า "พระกริ่งทองสังข์" สำหรับ
เหมืองฝายที่พระศรีพนมมาศสร้างนั้นเป็นฝายน้ำล้นได้แก่ ฝายทุ่งหมากกล้วย ฝาย
แก่นอ้าย อยู่ในเขตตำบลแม่พูน ฝายหลวง ฝายหิน ฝายสบเค็ง อยู่ในเขต
ตำบลศรีพนมมาศ ฝายจอมแจ้ง ฝายนาคทะเล และฝายศาล อยู่ในเขตตำบล
ชัยชุมพล เป็นต้น พระศรีพนมมาศประกาศห้ามราษฎรตัดถนนไม้บริเวณสองข้างทาง

ของลำน้ำที่ไหลลงมาจากเขาน้ำตกแม่พูล จนถึงเขตก้ามลหัดง เพื่อป้องกันไม่ให้
คันไม้และกิ่งไม้ถูกน้ำพัดพาไหลลงมาปะทะฝายหรือปิดกั้นทางเดินของน้ำซึ่งอาจทำให้
ฝายพังได้ นับว่าพระศรีพนมมาศเป็นผู้วางรากฐานสร้างความเจริญด้านการ
ชลประทานในอำเภออุ้มผาง

การศึกษา เมื่อครั้งพระศรีพนมมาศยังมีอาชีพเป็นนายอำเภอสุราษฎร์ธานี
ท่านมีความสนใจเกี่ยวกับการศึกษามาก เห็นว่าการศึกษาเป็นพื้นฐานสำคัญของ
พัฒนาคนและท้องถิ่นจึงตั้งโรงเรียนราษฎรส่วนตัวขึ้นตั้งไกลกว่ามาแล้ว แต่ดำเนินการ
ได้ประมาณ 5 ปีก็เลิกไป ต่อมาเมื่อพระศรีพนมมาศเป็นนายอำเภออุ้มผาง
แล้ว ท่านได้ตั้งโรงเรียนขึ้นใหม่คือ โรงเรียนพนมมาศพิทยากร ปัจจุบันคือ
โรงเรียนเทศบาลศรีพนมมาศ นอกจากการตั้งโรงเรียนให้ราษฎรในอำเภออุ้มผาง
ได้ศึกษาเล่าเรียนแล้ว พระศรีพนมมาศยังได้จัดให้มีการสอนวิชาอื่นให้แก่ราษฎร
อีกด้วยคือ การทำไม้กวาด การปลูกพืชผักสวนครัว และการทำสวนผลไม้
 เป็นต้น

การเกษตร พระศรีพนมมาศสนใจงานด้านการเกษตรมาก เห็นว่า
การเกษตรเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยพัฒนาท้องถิ่นอำเภออุ้มผางได้ ท่านจึงจ้างชาวจีน
ที่ชำนาญการปลูกผักกาดไร่ผักเป็นตัวอย่างแก่ราษฎร เพื่อให้ราษฎรนำวิธีการไป
ใช้ เช่น หอม กระเทียม และผักกาดเขียว เป็นต้น และแนะนำส่งเสริมให้ราษฎร
ปลูกพืชผลหลายชนิดได้แก่ มะพร้าว หนากุ้ง หุ้เรียน ลางสาบ มันเทศ เงาะ
ละมุด อ้อย และต้นปะรด เป็นต้น ทำให้ล้มเลิกกลายเป็นเมืองผลไม้มาจนทุกวันนี้
ราษฎรมีงานทำและมีรายได้เพิ่มขึ้น ฐานะความเป็นอยู่ดีกว่าสมัยก่อนที่พระศรีพนมมาศ
เป็นนายอำเภอ ราษฎรบางคนไม่ใคร่ใส่ใจที่จะปลูกพืชผักและผลไม้ต่าง ๆ ที่มีที่ดิน
จะปลูกได้ พระศรีพนมมาศจะว่ากล่าวตักเตือน และชี้แจงให้ทราบถึงประโยชน์ที่จะ
ได้รับจากการปลูกพืชผักและผลไม้ เค้ากันว่า พระศรีพนมมาศเป็นผู้นำพันธุ์ทุเรียน
และลางสาบมาปลูกในอำเภออุ้มผาง ซึ่งในขณะนั้นมีสภาพเป็นท้องถื่นทุรกันดาร

จึงได้แนะนำให้ราษฎรขยายพันธุ์ทุเรียนและกลางสากโกยวิธีใช้หนึ่ง สะตือกหรือคั้นกระสุน
 ยิง เมื่อกทุเรียนและกลางสากเข้าไปในป่าและตามเชิงเขา จนทำให้อำเภอลับแลมี
 ทุเรียนและกลางสากมากมายมาจนถึงทุกวันนี้ และยังได้แนะนำวิธีปลูกมะพร้าวซึ่ง
 แตกต่างจากที่ผู้อื่นปลูกอีกคือ ถ้าเป็นที่ดินสูงหรือเป็นที่เนินให้เอนให้หน้ามะพร้าววางบน
 ปากไห หม้อ หรือโอ่งใส่น้ำ ซึ่งตั้งอยู่ในหลุมที่จะปลูกมาพร้าวให้ ใต้อยู่แล้ว
 กลบดินให้เต็มหลุม และรดน้ำในระยะแรก ๆ พอให้มะพร้าวคึก ก่อไปจึงคิให้น้ำ
 มะพร้าวจะได้รับความชุ่มชื้นจากน้ำในภาชนะและงอกงามได้ผลดี นอกจากนี้พระศรี
 พนมมายุ้ง แนะนำให้ราษฎรเลี้ยง เป็ดและไก่สำหรับเป็นอาหารในครัวเรือน โดย
 จะแจกพันธุ์เป็ดและไก่อย่างละหนึ่งคู่ให้ราษฎรนำไปเลี้ยง เป็นการฝากเลี้ยง
 ราษฎรเห็นเป็นเป็ดและไก่ของนายอำเภอจึงเอาใจใส่เลี้ยงดู เมื่อมีเป็ดและไก่
 มากขึ้นราษฎรจะส่งพันธุ์เป็ดและไก่หรือไม่ พระศรีพนมมายุ้งก็ไม่ว่าอะไร

การอุตสาหกรรม งานสำคัญของพระศรีพนมมายุ้งอีกอย่างหนึ่งคือ การ
 ทำไม้กวาดต้นทองกง ท่านได้แนวความคิดเกี่ยวกับการทำไม้กวาดมาจากเจ้าพระยา
 สุรศักดิ์มนตรี หลังจากฝึกหัดขนพู่ปลงรถกำนันตำบลแม่พูลจนทำไม้กวาดได้แล้ว ก็
 ก็คัดเลือกราษฎรตำบลละสอง คนจากตำบลแม่พูล ตำบลฝายหลวง และตำบลนานกกก
 ในมาฝึกหัดทำไม้กวาดกับขุนพู่ปลงรถ โดยพระศรีพนมมายุ้งเป็นผู้ควบคุมดูแล เมื่อ
 ราษฎรตำบลละสองคนที่คัดเลือกมาฝึกหัดทำไม้กวาดเป็นแล้วก็ให้กลับไปฝึกหัดราษฎร
 ในตำบลของตนต่อไป ลักษณะไม้กวาดต้นทองกงที่ทำในสมัยพระศรีพนมมายุ้งนั้นแตกต่าง
 ไปจากปัจจุบันคือ ตัวไม้กวาดตั้งค้ำหวาย ถ้ามไม้กวาดทำด้วยต้นทองกง และมี
 ค้ำหวาย พระศรีพนมมายุ้งได้เผยแพร่ชื่อเสียงไม้กวาดของอำเภอลับแลด้วยการนำ
 ไม้กวาดไปถวายเจ้านายหลายพระองค์ที่กรุง เทพมหานคร และให้ขุนพู่ปลงรถรับซื้อ
 ไม้กวาดจากราษฎรแล้วจำหน่ายให้พ่อค้าต่างจังหวัด ไม้กวาดต้นทองกงของอำเภอลับ
 แลจึงแพร่หลายและเป็นที่ยูรักกันอย่างกว้างขวางว่าเป็นไม้กวาดคุณภาพดี
 นอกจากพระศรีพนมมายุ้งจะ ส่ง เสริมราษฎรทำไม้กวาดต้นทองกง เป็นอุตสาหกรรมใน

ครัวเรือนแล้ว ทำยังส่งเสริมการอุตสาหกรรมในค้ำอื่นอีกได้แก่ การทอน้ำพื้นเมือง การปั้นโองน้ำกัม และทำน้ำอ้อย เป็นต้น ราษฎรอำเภอลับแลมีรายได้เพิ่มขึ้นและฐานะทางครอบครัวมีคั่งขึ้นกว่าแต่ก่อนด้วย

การปกครอง พระศรีพนมมาศเป็นแม่ปกครองและนักพัฒนาที่มีความสามารถมากคนหนึ่ง แม้ในขณะนั้นสภาพของอำเภอลับแลจะเป็นท้องดินทุรกันดารต้องพัฒนาอย่างมากมาช้านาน ท่านก็มีใฝ่ขอ ท่านไปว่าให้ญาติเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นอย่างจริงจัง จึงเป็นที่เคารพนับถือของราษฎร และได้รับความร่วมมือในการพัฒนาเป็นอย่างดี และด้วยความสามารถของท่านในการพิจารณาเลือกบุคคลมาช่วยงาน การปกครองและการพัฒนา งานปกครองและงานพัฒนาของอำเภอลับแลที่ต้องกระทำควบคู่กันไปนั้นจึงสำเร็จและก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว กล่าวคือผู้ที่ท่านพิจารณาเลือกมาช่วยงานปกครองและงานพัฒนาจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ความลักษณะของงาน ชยันยันแข็ง ร่ากายแข็งแรง และซื่อสัตย์สุจริต ปีได้ถือเอาฐานะทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ บุคคลใดมีคุณสมบัติตามลักษณะดังกล่าว พระศรีพนมมาศก็จะเสนอแต่งตั้งให้มีตำแหน่งหน้าที่การงานเช่น เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และหัวหน้ากองงาน เป็นต้น ผู้ที่ได้เป็นกำนันและผู้ใหญ่บ้านในระหว่างที่พระศรีพนมมาศเป็นนายอำเภอลับแลได้แก่ ขุนพูนพูนปรณกำนันตำบลแม่พูล ขุนห้วยไค้หิคตะกิงกำนันตำบลห้วยไค้ ขุนเยี่ยมยางกระโถกกำนันตำบลยางกระโถก ขุนอินใจหนูผู้ใหญ่นานาโป่ง ขุนสุใจราษฎรผู้ใหญ่นานาเชียงแสน ขุนอาจหาราชกิจผู้ใหญ่นานาทองลับแล และขุนอุทิศราชการผู้ใหญ่นานาแก้ว เป็นต้น

พระศรีพนมมาศเป็นนายอำเภอที่เอาใจใส่ดูแลความเป็นอยู่ของราษฎร อยู่เสมอ ยามว่างท่านจะออกตรวจตราดูแลความทุกข์สุขของราษฎร และแนะนำ ตักเตือนให้ปฏิบัติในทางที่รอบคอบถี่ถ้วน ถ้าพบราษฎรคนใดทำผิดท่านจะว่ากล่าวตักเตือนทันที ราษฎรคนใดเล่นการพนัน ท่านจะเอาตัวมาขังไว้ อบรมสั่งสอน ให้ปลุกต้นไม้ และร่อนน้ำต้นไม้ แล้วปล่อยตัวไป ราษฎรที่ชอบลักขโมยท่านจะเอาตัวมาขังไว้

อบรมสั่งสอนแล้วปล่อยให้ไป การปกครองแบบนี้ทำให้เมืองลับแลสงบสุข

นอกจากผลงานดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผลงานสำคัญของพระศรีพนมมาศ อีกประการหนึ่งคือโดยายที่ว่าการอำเภอลับแลจากเมืองจำศีลมาอยู่ที่เมืองสยามินทร์ เพราะพระศรีพนมมาศเห็นว่าสถานที่เดิมอยู่ไกลจากตัวเมือง ราษฎรไปติดต่อกำหนด ค่อนข้างลำบาก ที่ว่าการอำเภอลับแลจึงตั้งอยู่ที่เมืองสยามินทร์จนถึงปัจจุบัน และที่ เมืองสยามินทร์นี้เดิมเป็นที่ดินของพระศรีพนมมาศ ต่อมาท่านยกให้กับกระทรวงธรรม การ

ด้วยคุณงามความดีของพระศรีพนมมาศนายอำเภอก่อนแรกของอำเภอลับแล ซึ่งได้สร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับท้องถิ่นอำเภอลับแลและประเทศชาติไว้อย่างมากมาย ถึงกล่าวมาแล้วนั้น ทางราชการจังหวัดอุตรดิตถ์จึงได้สร้างอนุสาวรีย์พระศรีพนมมาศ ประดิษฐานไว้ที่บริเวณเมืองสยามินทร์ตรงข้ามแยกตลาดลับแลเมื่อ พ.ศ. 2522 เพื่อ เป็นอนุสรณ์และระลึกถึงพระคุณ และเทิดทูนเกียรติคุณของพระศรีพนมมาศ

แม้พระศรีพนมมาศจะถึงแก่กรรมล่วงเลยมาแล้วเกือบร้อยปี แต่ผลงาน และคุณงามความดีของท่านยังคงอยู่ในความทรงจำของอนุชนรุ่นหลัง และได้เล่า สืบทอดต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้

ในการศึกษาวิจัยเรื่องประวัติพระศรีพนมมาศจากวรรณกรรมพื้นบ้าน อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ผู้เขียนเก็บรวบรวมข้อมูลในสนามเป็นส่วนใหญ่ โดยใช้เวลาเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2529 ถึงเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2530 ได้ศึกษาเปรียบเทียบรายละเอียดข้อมูลเกี่ยวกับพระ ศรีพนมมาศ และถึงกระนั้นก็ประวัติพระศรีพนมมาศจากคำบอกเล่าเป็นลายลักษณ์ อักษรเสร็จเรียบร้อยแล้วในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2531

ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่องประวัติพระศรีพนมมาศโดยการใช้วิธีการศึกษารวบรวมพื้นบ้านตามแนวทางทฤษฎีประวัติศาสตร์ — การที่ประวัติศาสตร์ สามารถที่ประวัติพระศรีพนมมาศ จากข้อมูลมุขปาฐะหรือข้อมูลจากคำบอกเล่าเป็นข้อมูลลายลักษณ์อักษร ทำให้ทราบประวัติพระศรีพนมมาศเกี่ยวกับชีวิตส่วนตัว และแรงบันดาลใจในการทำงานและการพัฒนาเมืองลับแลบ้านต่าง ๆ ได้แก่ การคมนาคม การชลประทาน การศึกษา การเกษตร การอุตสาหกรรม และการปกครอง จนทำให้เมืองลับแลซึ่งเป็นห้องดินทุรกันดาร กลายเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์มาจนทุกวันนี้ ซึ่งเกิดจากแรงบันดาลใจหลายประการด้วยกันคือ การได้รับความร่วมมือจากราษฎรในอำเภอลับแล การสนับสนุนส่งเสริมจากเจ้านายและพระมหากษัตริย์ และสภาพปัญหาของเมืองลับแล ซึ่งเป็นห้องดินทุรกันดาร นอกจากนี้ยังได้ทราบยุทธศาสตร์ในการดำเนินชีวิต ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนตัวของพระศรีพนมมาศและสังคมอีกด้วย

และความสำคัญของผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็น การเสริมสร้างองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับประวัติบุคคลสำคัญ และเป็นแบบอย่างในการศึกษาวิจัยประวัติบุคคลสำคัญ โดยอาศัยการบอกเล่าทางวาจาของผู้ที่ทราบประวัติ นอกจากจะใช้วิธีการศึกษาข้อมูลจากเอกสารดังกล่าวแล้ว

สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างการศึกษาวิจัยไม่ปรากฏว่ามี การศึกษาวิจัยดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

อย่างไรก็ตาม แม่ผู้เขียนจะศึกษาวิจัยเรื่องประวัติพระศรีพนมมาศจากวรรณกรรมพื้นบ้าน อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้เขียนได้ส่งผลงานวิจัยเรื่องนี้ไปไว้ที่ห้องสมุดประชาชนอำเภอลับแลเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2532 นี้ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลและผู้ชมชนในเขตอำเภอลับแลได้รับรู้เรื่องที่เขาถ่ายทอดหรือเล่าให้ฟัง ได้รับการเสนอ ศึกษามูลค่าของหรือไม่ และมีความเห็นต่อ

ผลวิจัยนั้นอย่างไร

ความเห็นและปฏิกิริยาของผู้ให้ข้อมูลและชุมชนที่ผู้เขียนศึกษาวิจัยเรื่อง
ประวัติพระศรีพนมมาศ อาจช่วยให้เห็นข้อผิดพลาดหรือสิ่งขาดตกบกพร่อง ซึ่ง
หากผู้เขียนนำไปพิจารณาแก้ไข จะช่วยให้ผลวิจัยเพิ่มความสมบูรณ์มากขึ้น

ขอเชิญผู้เขียนกำลัง รอ ข้อมูลย้อนกลับนั้นอยู่

เอกสารอ้างอิง

กิตติชัย พันธุ์. ประวัติพระศรีพนมมาศจากวรรณกรรมพื้นบ้าน อำเภอลับแล
จังหวัดอุตรดิตถ์. ปริญญาโท ศึกษาศาสตร์. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2532.

ประจักษ์ สายแสง. การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านตามทฤษฎีประวัติศาสตร์ -
การที่ประวัติศาสตร์. สถาบันการศึกษาและวิจัยวัฒนธรรมหัวเมือง
ฝ่ายเหนือ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2529.